

VILNIUS UNIVERSITY

Eduard Mažul

PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES
IN THE IMPLEMENTATION OF THE INTERNATIONAL
OBLIGATIONS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA
IN 1918–1940

Summary of doctoral dissertation
Social sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2009

Doctoral dissertation has been written in 2004-2009 at Vilnius University

Academic supervisor:

From June 2009 – Doc. Dr. Jevgenij Machovenko (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Until June 2009 – Doc. Dr. Zenonas Namavičius (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

The doctoral dissertation is defended at Jurisprudence Council of Vilnius University:

Chairman

Prof. Dr. Egidijus Kūris (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Members:

Doc. Dr. Jevgenij Machovenko (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. habil. Dr. Mindaugas Maksimaitis (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Doc. Dr. Zenonas Namavičius (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

Doc. Dr. Antanas Šenavičius (Kaunas Technological University, Social sciences, Law – 01 S)

Opponents:

Prof. Habil. Dr. Viktoras Justickis (Mykolas Romeris University, Social sciences, Law – 01 S)

Prof. Habil. Dr. Vytautas Nekrošius (Vilnius University, Social sciences, Law – 01 S)

The defence of doctoral dissertation will be held in a public session of Jurisprudence Council of Vilnius University on the 23rd of October 2009 at 14:00 PM in the Faculty of Law at Vilnius University (in the auditorium of K. Jablonskis)

Address: Saulėtekio al. 9 – I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lithuania

The summary of doctoral dissertation was sent out on the 23rd of September 2009

The doctoral dissertation is available at Vilnius University Library

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Eduard Mažul

TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ APSAUGA VYKDANT
TARPTAUTINIUS LIETUVOS RESPUBLIKOS
IŠIPAREIGOJIMUS 1918-1940 METAIS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Daktaro disertacija rengta 2004-2009 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Nuo 2009 m. birželio mėn. – doc. dr. Jevgenij Machovenko (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)
Iki 2009 m. birželio mėn. – doc. dr. Zenonas Namavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Daktaro disertacija ginama Vilniaus universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

Prof. dr. Egidijus Kūris (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

Doc. dr. Jevgenij Machovenko (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)
Prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)
Doc. dr. Zenonas Namavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)
Doc. dr. Antanas Šenavičius (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

Prof. habil. dr. Viktoras Justickis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)
Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Vilniaus universiteto Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje
2009 m. spalio 23 d. 14 val., Vilniaus universiteto Teisės fakultete (K. Jablonskio auditorijoje)
Adresas: Saulėtekio al. 9 – I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2009 m. rugsėjo 23 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje

**PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES
IN THE IMPLEMENTATION OF THE INTERNATIONAL OBLIGATIONS
OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA IN 1918-1940**

INTRODUCTION

General characteristic

National (ethnic) minorities are integral part of European (and Lithuania's) history. According to the different sources about 15-16 percents of contemporary Europe's inhabitants belong to the national, ethnic, religious or linguistic minority.

However the main problem is not the multiplicity of national minorities but the attitude of different states towards minorities and the factual national policies. Some multinational states have been avoiding and still avoid recognizing the presence of national minorities in their territory. National minorities have been strongly influencing (and still influence) international relations, especially relations between neighbouring states that have minorities belonging to the dominant nation of the neighbour country.

Beginning of the modern concept of human rights protection could be found in the very first international treaties concerning protection of religious minorities. Despite its traditionalism international protection of national minorities still is a complex legal problem. Thus far there is no consensus on legal definition of national minorities, nature, substance and aim of such protection. Regardless of different academic disagreements for the time being it is generally agreed that it is not enough to protect members of national minorities from existing or potential discrimination but they also must be guaranteed some special rights that are needed for protection of identity and distinction of national minorities.

Different nations have been living in Lithuania for ages. Question of formal legal protection of national minorities raised in Lithuania, same as in other European countries, became very important only after World War I, when newly-formed states of Central, Southern and Eastern Europe had to bear some international obligations concerning legal protection of racial, religious and linguistic minorities in order to receive formal international recognition from the Entente. While setting relations with its national minorities interwar Lithuanian state was not only bound by international obligations but also was under the influence of some historical, cultural, political and economical factors. Under such conditions relations with national minorities, especially those being part of big neighbour nations (i.e. the Poles and the Germans) were quite complicated.

Research relevance

Protection of national minorities in Lithuania and other Baltic States generated interest not only in interwar years but also after restoration of independence in 1990. There is a number of scientific studies on history of certain national minorities in Lithuania but basically there are no complex studies on legal status of national minorities in interwar Lithuania.

As it was mentioned before, there is no consensus about legal definition of national minorities, distinction between national and ethnic minorities, substance, aim and range of protection of national minorities. Therefore any academic studies on legal status of national minorities should be rated as relevant and significant.

Research object, aim and tasks

The object of research of this study is legal status of national minorities in interwar Lithuania. Author analyses which persons had been treated as the members of national minorities, what rights had been ensured for national minorities, to what extent members of national minorities could implement their rights, what was the difference between legal status of national minorities assured in Lithuania's international declarations, constitutions, laws and factual situation of minorities. It must be noticed that main attention, especially while analysing factual situation, was paid to three main national minorities of interwar Lithuania – the Jews, the Poles and the Germans. That determined corresponding structure of this study.

The aim of this study is to investigate the legal status of national minorities in the Republic of Lithuania in 1918-1940, especially the international dimension of this status. This research has been made considering general historical context, therefore legal aspects of protection of national minorities were analysed in view of particular historical, political, economical and other conditions.

With the view of the research aim the following tasks are set in this study:

1. To view historical evolution of protection of national minorities, especially the system of national minorities' protection (and its practical workings) that was established in Europe after World War I.
2. To reveal attitude of different national minorities towards Lithuania's statehood and participation of national minorities while forming independent state of Lithuania.
3. To view development of legal protection of national minorities in interwar Lithuania and reveal changes of this protection during different periods in history of Lithuanian state (in the first years of independence and after the *coup d'état* of 1926).

4. To determine circumstances that necessitated changes in legal status and factual situation of national minorities.
5. To highlight main similarities and main differences between the system of protection of national minorities in interwar Lithuania and the analogical system in contemporary Europe.

The defended propositions of the study

In the last years of World War I and in the very first years of independence, when Lithuania's state and its borders were still under formation, Lithuanian politicians were projecting Lithuania as a big multinational state that had to include significant part of lands belonging to the former Great Duchy of Lithuania (ethnic Lithuanians in such state were to add up to slightly more than a half of all inhabitants). In order to gain support of other nations for the idea of independent Lithuania, Lithuanian politicians promised wide autonomy for national minorities and protection of their rights, in Lithuanian Government were established Ministry of Jews Affairs and Ministry of Byelorussians affairs. However after loss of Vilnius region and other lands that were seen as a part of forthcoming Lithuania's state, national minorities lost their political significance and henceforth Lithuania was build as a strictly national state.

After World War I Lithuania, along with other states of Central, Southern and Eastern Europe, had to bear some international obligations concerning legal protection of racial, religious and linguistic minorities in order to gain formal international recognition from the Entente (Declaration on the rights of the Jews in Lithuania from August 5, 1919 and Declaration on the protection of the national minorities from May 12, 1922). The Constitution of the Republic of Lithuania of 1922, as well as the Constitution of 1928, had a separate chapter regarding rights of national minorities consisting of two articles. However such legal regulation in the Constitution did not meet expectations of national minorities because the catalogue of rights was narrower than it was assured in the international obligations or in the draft of Constitution that was delivered for the public opinion. While discussing the draft of Constitution in Seimas which was dominated by the Christian democrats' party almost all articles concerning rights of national minorities were excluded from the draft. The Constitution of 1938 did not include any articles concerning national minorities at all.

In the first interwar years national minorities in Lithuania were given special legal status: until 1923-1924 most public superscriptions (enterprises' and streets' names) were written in Lithuanian and Jewish (in some cases also in Polish). Members of national minorities also could use non-state language (in most cases Russian) while performing legal acts, in the courts and

other state agencies and freely develop national education. Later in the all spheres of public life Lithuanian authority began to implement the principle of the state language, despite earlier Lithuania's guarantees about national minorities' right to use freely their language in public life and in relations with state agencies.

Until the middle of the third decade the national personal Jewish autonomy existed in Lithuania. Jewish communities collected charges from their members that were used for relief funds for indigent Jews and for sponsorship of Jewish schools. On the other hand, national Jewish schools, the main attribute of cultural Jewish autonomy, were partly sponsored by the Lithuanian state. Lithuanian Jews could obtain complete education in their native language – from kindergarten to gymnasium.

In the field of politics, Zionism was the main ideology among the Lithuanian Jews. From any other country such great percent of Jews didn't leave for Palestine. On the one hand authorities stimulated emigration of Jews from Lithuania (this helped to solve problem of excess labour force), on the other hand Lithuanian politicians and society were unsatisfied by the fact that the Jews exported large sums of money instead of investing or spending it in Lithuania.

In the middle of the third decade politics of restriction of civil rights of Jews (*de facto* politics of Jews discrimination) set in. From the middle of the fourth decade, as the anti-Semitic climate in the Lithuanian society could not been ignored anymore, Lithuanian authorities and the official propaganda began to claim that there were no any internal reasons for anti-Semitism in Lithuania and occasional excesses were caused by the ideological spread from Nazi Germany.

In the third decade the wide-ranging agrarian reform with some national shade was implemented in Lithuania. Until World War I considerable part of Lithuanian land had belonged to the landlords who in most cases were Poles. Thus this reform was used not only for awarding land for landless peasants (who in most cases were Lithuanians) but also for punishment of disloyal Polish landlords who fought against Lithuanian army during Lithuanian-Polish war and for limitation of Poland's cultural and political influence spread by Polish landlords.

In the interwar Lithuania the substance of the legal status of national minorities was determined by the territorial, economical, national and other interests. During different periods of Lithuanian statehood development (in the first years of independency and after the *coup d'état* of 1926) the legal status of national minorities was changing along with the international situation and the interests of the Lithuanian state. However the factual situation of national minorities was conditioned more by the existing state's administrative politics than by the legal status of national minorities that was guaranteed by the international obligations, constitutions or laws of Lithuania.

Interwar Lithuania's authorities aimed to secure that ethnic Lithuanians' economic positions would be similar to economic possibilities of other ethnic groups and to retrieve historical inadequacy of economical and social positions. This necessarily strengthened the role of ethnic Lithuanians in the economics, primarily in the non-agrarian sector and reduced the economical positions of national minorities, mostly the economical role and position of the Jews. Similar tendency of weakening positions of national minorities could be noticed also in the educational system. Lithuanian authorities struggled with ethnic Lithuanians' schoolchildren' learning in the schools of national minorities and promoted studies of schoolchildren belonging to the national minorities in the Lithuanian schools. Gradually the chances of students belonging to the national minorities to study in the Lithuania's high schools were limited, especially in the case of prestigious faculties.

Despite the fact that factual situation of national minorities was decaying progressively, in the interwar Lithuania, contrary to some other states of Central and Eastern Europe, there was no legislation that would worsen or limit directly their rights. From all the national minorities who lived in the interwar Lithuania, by the official authorities only the Poles and the Germans were treated as the minorities who posed danger. Vilnius region was occupied by Poland, in the first interwar years a great amount of Lithuania's land belonged to the Polish landlords and the influence of Polish culture and language was still very considerable. As regards Germany, it never accepted the transfer of Klaipeda region to Lithuania and by means of protection of ethnic Germans was interfering into Klaipeda region. As a result the Lithuanian authorities tried to reduce artificially the official quantity of Polish and German population and were limiting cultural and educational activities of those two national minorities. In contrast, the Jews who did not have any patronage from neighbour states and did not have any territorial claims were the most loyal national minority in the interwar Lithuania. This was notwithstanding the growing nationalism of Lithuanians, the very painful after-effects of Great Depression, the inrush of Lithuanians' peasants into cities and non-agrarian branches of industry (and thereat the rise of economical rivalry) as well as the anti-Semitic propaganda from Germany led to growing Lithuanian-Jewish antagonism. Yet, the authoritarian regime strove to eliminate any manifestations of anti-Semitism in public life. In this regard the personal position of President A. Smetona was very prominent.

Sources of research

The analysis of the legal status of national minorities in the interwar Lithuania was based on these main sources: declarations of the Lithuanian Government on protection rights of

national minorities, permanent constitutions of the Republic of Lithuania, international treaties, laws and executive acts concerning rights of national minorities.

Seeking to reveal the evolution of international protection of rights of national minorities and history of certain national minorities in Lithuania the author of this study also made use of the doctrine legal sources (textbooks, monographs, scientific articles). The contemporary press was also invoked.

Methods of research

With the purpose to attain the tasks of this study the author complexly used theoretical and empirical scientific investigation methods – historical, logical-analytical, systemic and comparative. In addition to the mentioned main methods also chorological, descriptive and other subsidiary investigation methods were used.

Academic novelty and practical importance of the study

This study is one of the first attempts to define the legal status of national minorities in the interwar Lithuania, reveal the changes of legal and factual situation of national minorities during different stages of development of the Lithuanian state (during the first independence years and after 1926), to relate different historical circumstances and changes in legal regulation and factual politics towards national minorities.

While working on this study the author did not aim at putting into academic circulation undiscovered or unexplored legal acts (e.g. confidential executive acts) concerning the rights of national minorities. Author consciously referred to well known and investigated sources and facts, however he attempted to arrange these sources into chronological order, connect these sources to the factual situation of national minorities and reveal that in the interwar Lithuania, especially after the *coup d'état* of 1926, the factual politics of authorities had ultimate impact on situation of national minorities.

The author hopes that this study will excite further academic analysis of legal and factual status of national minorities not only in the interwar Lithuania but also in Soviet Lithuania and modern Lithuania (i.e. after 1990) and that it will help to look newly at certain aspects of becoming and evolution of Lithuanian statehood.

Structure of the study

The doctoral dissertation is composed of introduction, three main parts of investigation – „Historical review of protection of national minorities“, „ Creation of independent Lithuanian

state and national minorities“, „Situation of particular national minorities in Lithuania“ and conclusions. At the end of the study there is a list of sources that were used while writing this doctoral dissertation and the list of scientific publications related with the matter studied as prepared by the author.

In the first part of dissertation **“Historical review of protection of national minorities”** the legal protection of different minorities (racial, religious and linguistic) during different periods of European history is briefly analyzed. Afterwards the different aspects of international protection of national minorities after the World War I are discussed (especially the practical operation of the system of protection of national minorities that was created by the League of Nations). In this context the main attention was paid to the so-called “The Little Versailles Treaty” signed in 1919 between Poland and Entente. Later on the evolution of protection of national minorities from the end of World War II to present is described.

In the second part of dissertation **“Creation of independent Lithuanian state and national minorities”** the ethnic situation in the lands of the former Great Duchy of Lithuania during World War I and in the first interwar years is presented. The attitude of different national minorities towards future Lithuanian statehood and participation of certain minorities in the process of formation of independent Lithuanian state are examined thereafter. The relationship between the international obligations concerning national minorities and the international recognition of the Republic of Lithuania is revealed, the Lithuania’s international obligations concerning national minorities are scrutinised thoroughly (Paris Declaration on the rights of the Jews in Lithuania from August 5, 1919 and Geneva Declaration on the protection of the national minorities from May 12, 1922). Afterwards the question of granting of Lithuanian citizenship to the members of national minorities is discussed. Finally the adoption of permanent Constitution of 1922 and the legal status of national minorities guaranteed by the Lithuania’s Constitutions (of 1922, 1928 and 1938) were examined.

In the third part of dissertation **“Situation of particular national minorities in Lithuania”** the different aspects of legal status and factual situation of the three Lithuania’s main national minorities – Jews, Poles and Germans – during the interwar years are analysed. In this part the author attempts to reveal the changing approach of the Lithuanian authorities towards chosen national minorities during different periods of interwar Lithuania’s history (in the first years after World War I and after the *coup d’état* of 1926) and to determine circumstances that necessitated changes in legal status and factual situation of national minorities.

CONCLUSIONS

1. After World War I the borders of new European states did not coincide with the place of living of different nations and ethnic groups. Thus Lithuania, along with other states of Central, Southern and Eastern Europe, was bound by Entente by some international obligations concerning legal protection of racial, religious and linguistic minorities (some states were bound by so called minority treaties, some states, like Lithuania, restricted themselves to declarations on minority rights). The protected groups of inhabitants were distinguished by racial, religious or linguistic criteria. The rather complicated system of protection of national minorities' rights that was created within The League of Nations proved to be ineffective and confrontational. The international obligations concerning rights of national minorities were placed only on certain multinational countries and the control mechanism of those obligations could have been used (and often was used) as a way to interfere into the internal affairs of certain countries.

2. At the end of World War I the politicians of the largest national minorities that were living in lands of the former Great Duchy of Lithuania – the Jews, the Poles and the Byelorussians – had different ideas about the political future of these lands than the Lithuanian politicians did. Therefore the cooperation between the Lithuanian politicians gathered in *Lietuvos Taryba* with spokesmen of different national minorities was very complicated. The Act of Independence of February 16, 1918 did not immediately bring to the newly proclaimed Lithuanian State the recognition by the great powers of Europe or even by the other nations that lived in Lithuania. In order to obtain support of national minorities the Lithuanian politicians gave a promise of wide autonomy and equal rights for the members of national minorities. After the changes in the international situation the Jews and the Byelorussians entered *Lietuvos Taryba*. Moreover, Lithuania, seeking for the formal international recognition, assumed some international obligations concerning protection of rights of national minorities. All these measures had to enhance the international positions and prestige of Lithuania and strengthen the support from national minorities for the Lithuanian statehood.

3. In the first interwar years national minorities in Lithuania were given special legal status: until 1923-1924 most public superscriptions (enterprises' and streets' names) were written in Lithuanian and Yiddish (in some cases also in Polish). Members of national minorities also could use non-state language (in most cases Russian) while performing legal acts, in the courts and other state agencies and could have education in their native language. Later in all spheres of public life the Lithuanian authorities began to implement principle of the state

language, despite earlier Lithuania's guarantees about national minorities' right to use freely their language in public life and in relations with state agencies. Until the middle of the third decade the national personal Jewish autonomy existed in Lithuania. The autonomy was abolished practically after coming to power of right winged Lithuanian politicians.

From all the national minorities that lived in the interwar Lithuania only the Poles and the Germans were treated as unsafe minorities by the official authorities. Vilnius region was occupied by Poland, in the first interwar years a great amount of Lithuania's land belonged to the Polish landlords and the influence of Polish culture and language was still very considerable. As to Germany, it never accepted the transfer of Klaipeda region to Lithuania and by means of protection of ethnic Germans was interfering into the affairs of Klaipeda region. As a result the Lithuanian authorities tried to reduce artificially the official quantity of Polish and German population and were limiting cultural and educational activity of those two minorities. On the other hand the Jews that did not have any patronage from neighbour states and did not have any territorial claims were the most loyal national minority in the interwar Lithuania. This was notwithstanding the growing nationalism of Lithuanians, the very painful after-effects of Great Depression, the inrush of Lithuanian peasants into cities and non-agrarian branches of industry (and thereat the rise of economical rivalry) and the anti-Semitic propaganda from Germany led to growing Lithuanian-Jewish antagonism. Yet, the authoritarian regime strove to eliminate any manifestations of anti-Semitism in public life. In this regard the personal position of President A. Smetona was very prominent.

Despite some tension between the Lithuanians and national minorities, in the first interwar years the educational system of national minorities, specifically the Jewish schools, had prospered. National minorities through all the interwar years had primary and secondary schools with native language that were fully or partly sponsored by the Lithuanian state. Namely the possibility of having national educational system and national press was the most important element of the national minorities' status. On the other hand, the number of the national minorities' schools and the number of their pupils was progressively decreasing. This process was determined by the efforts of Lithuania's authorities to restrict the education of ethnic Lithuanians in the schools of national minorities (especially in Polish schools) and stimulate the education of pupils belonging to the national minorities in Lithuanians' schools.

4. In the interwar Lithuania the substance of the legal status of national minorities was determined by the territorial, economical, national and other interests. During different periods of Lithuanian statehood development (in the first years of independency and after the *coup d'état* of 1926) the legal status of national minorities was changing along with the international

situation and the interests of Lithuanian state. However the factual situation of national minorities was predetermined more by the state's particular administrative politics than by the legal status of national minorities that was guaranteed by the international obligations, constitutions or laws of Lithuania. However after the loss of Vilnius region and other lands, national minorities lost their political significance and henceforth Lithuania was build as a strictly national state, i.e. the state of only ethnic Lithuanians.

5. In the interwar Lithuania, contrary to some other states of Central and Eastern Europe, there were was no legislation that would aggravate or limit directly the rights of national minorities. The permanent constitutions of Lithuania until 1938 had a separate chapter concerning rights of national minorities. Moreover, Lithuania (as one of very few European countries) until the beginning of World War II according to its means had sponsored the educational system of national minorities and their clergy.

TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ APSAUGA VYKDANT TARPTAUTINIUS LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSIPAREIGOJIMUS 1918-1940 METAIS

DAKTARO DISERTACIJOS REZIUOMĖ

Bendra charakteristika

Tautinės (etninės) mažumos yra neatsiejama Europos (ir Lietuvos) istorijos dalis. Tikslių duomenų nėra, bet kai kurių autorių skaičiavimais, maždaug 15-16% šiuolaikinės Europos gyventojų, t.y. beveik kas šeštas šio kontinento gyventojas, neidentifikuoja savęs su konkrečios valstybės tautine, etnine, religine ar kalbine (kultūrine) dauguma.

Pagrindinė problema, susijusi su tautinėmis mažumomis, yra ne šių mažumų gausumas, o valstybių požiūris į jas – ir ne tiek deklaratyvūs pasižadėjimai ar priiinti įsipareigojimai, kiek realiai vykdoma tautinė politika. Kai kurios valstybės dėl tam tikrų priežasčių vengė ir iki šiol vengia pripažinti tautinių mažumų savo teritorijoje egzistavimą bei suteikti joms atitinkamą apsaugą. Tautinės mažumos vaidino (ir vis dar vaidina) svarbų vaidmenį tarpvalstybiniuose santykiuose, visų pirma santykiuose tarp kaimyninių šalių, ir ypač tais atvejais, kai tam tikroje šalyje gyvena ženkli mažuma, priklausanti kitoje kaimyninėje valstybėje dominuojančiai tautai.

Šiuolaikinės žmogaus teisių apsaugos koncepcijos šaknis galima įžiūrėti pirmose tarptautinėse sutartyse, skirtose būtent mažumų, suprantamų kaip gyventojų dalis (žmonių grupė), nuo likusios konkrečios valstybės gyventojų dalies besiskirianti religija, kalba, kilme ar rase, apsaugai. Tarptautinė tautinių mažumų apsauga, nepaisant tam tikro tradiciškumo, vis dar yra labai sudėtinga teisinė problema – iki šiol nesutariama ne tik dėl tautinės mažumos sąvokos apibrėžimo, bet ir dėl mažumų teisių apsaugos pobūdžio, turinio ir tikslo. Nepaisant įvairių teorinių nesutarimų, šiuo metu dažniausiai pripažįstama, kad neužtenka apsaugoti tautinių mažumų narius nuo esamos ar galimos diskriminacijos, bet jiems turi būti garantuotos tokios teisės, kurios reikalingos jų identitetui ir savitumui apsaugoti.

Kalbant apie Lietuvą ir tautines mažumas, būtina pažymėti, kad Lietuvoje nuo seno gyvena daugelio tautybių žmonės. Tačiau Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, tautinių mažumų formalios teisinės apsaugos klausimas tapo itin aktualus tik po Pirmojo pasaulinio karo, kuomet visos naujai susikūrusios Vidurio, Pietų ir Rytų Europos valstybės, tarp jų ir Lietuva, siekdamos tarptautinio pripažinimo, prisiėmė atitinkamus tarptautinius įsipareigojimus dėl tautinių mažumų (kurios anuo metu buvo įvardijamos kaip rasinės, religinės ir kalbinės mažumos) apsaugos. Tiriamuoju laikotarpiu, t.y. tarpukario metais, Lietuvos valstybė nebuvo visiškai laisva reguliuodama savo santykius su tautinėmis mažumomis. Lietuvą varžė ne tik priiinti tarptautiniai įsipareigojimai, bet ir įvairūs istoriniai, kultūriniai, politiniai ir

ekonominiai santykių su konkrečiomis mažumomis aspektai. Visa tai lėmė, kad santykiai su tautinėmis mažumomis, ypač esančiomis didelių kaimyninių tautų dalimi (t.y. lenkais ir vokiečiais), nepaisant gana palankios Lietuvos demografinės situacijos, buvo gana sudėtingi.

Disertacijos aktualumas

Tautinių mažumų teisės ir jų apsauga Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse kėlė susidomėjimą ir diskusijas tiek tarpukario laikotarpiu, tiek ir po 1990 metų. Yra nemažai mokslinių darbų, skirtų atskirų tautinių mažumų, ypač žydų ir lenkų, istorijai Lietuvoje, tačiau darbų, skirtų būtent kompleksinei tautinių mažumų teisinio statuso tarpukario Lietuvoje analizei, iš esmės nėra.

Teisės literatūroje iki šiol nėra bendro sutarimo, kaip reiktų apibrėžti tautines mažumas, kuo skiriasi tautinės ir etninės mažumos, koks turėtų būti tautinių mažumų teisių apsaugos turinys ir ribos, ar tautinių mažumų teisių apsauga gali būti vertinama kaip tam tikra pozityviosios diskriminacijos forma ir pan. Todėl bet kokie tautinių mažumų teisinio statuso moksliniai tyrimai yra aktualūs ir svarbūs.

Tyrimo objektas, tikslai ir uždaviniai

Tyrimo *objektas* yra tautinių mažumų teisinis statusas Lietuvos Respublikoje 1918-1940 metais. Tiriama, kurie asmenys nurodytu laikotarpiu buvo laikomi tautinių mažumų atstovais, kokios teisės jiems buvo pripažįstamos, kokia apimtimi tautinių mažumų atstovai galėjo jomis naudotis, kaip skyrėsi Lietuvos tarptautiniuose įsipareigojimuose bei nacionalinėse konstitucijose ir įstatymuose įtvirtintas tautinių mažumų teisinis statusas nuo jų faktinės padėties tarpukario Lietuvoje. Pažymėtina, kad pagrindinis dėmesys, ypač analizuojant faktinę padėtį, skiriamas trimis svarbiausioms tarpukario Lietuvos tautinėms mažumoms – žydams, lenkams ir vokiečiams. Tai sąlygoja ir atitinkamą disertacijos struktūrą.

Pagrindinis disertacijos *tikslas* – išsamiai išnagrinėti tautinių mažumų teisinį statusą Lietuvos Respublikoje 1918-1940 metais, ypač tarptautinį šio statuso elementą. Ši analizė yra atliekama atsižvelgiant į bendrą istorinį kontekstą, todėl neišvengiamai teisiniai tautinių mažumų padėties aspektai yra nagrinėjami atsižvelgiant į konkrečias to meto istorines, politines, ekonomines ir kitas aplinkybes.

Siekiant šio tikslo keliami *uždaviniai*: apžvelgti tautinių mažumų apsaugos istorinę raidą, ypatingą dėmesį skiriant po Pirmojo pasaulinio karo Europoje susiformavusiam tautinių mažumų tarptautinės apsaugos mechanizmui ir jo praktiniam funkcionavimui, ištirti įvairių tautinių mažumų požiūrį į Lietuvos valstybingumą ir jų dalyvavimą kuriant nepriklausomą

Lietuvos valstybę, apžvelgti tautinių mažumų apsaugos teisinio reguliavimo tarpukario Lietuvoje raidą ir atskleisti kaip šis reguliavimas keitėsi įvairiais Lietuvos valstybės raidos laikotarpiais (pirmaisiais nepriklausomybės metais ir po 1926 m. perversmo), nustatyti, kokios aplinkybės sąlygojo tautinių mažumų teisinio statuso ir faktinės padėties pokyčius, išryškinti svarbiausius tarpukario Lietuvos tautinių mažumų apsaugos sistemos panašumus ir skirtumus nuo tuometinėje Europoje galiojusios tautinių mažumų apsaugos sistemos.

Ginami disertacijos teiginiai

Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje ir pirmaisiais nepriklausomybės metais, iki galo dar nesusiformavus Lietuvos valstybei ir nenusistovėjus jos sienoms, lietuvių politikai Lietuvos valstybę projektavo kaip didelę, *de facto* daugiatautę valstybę (lietuviai turėjo sudaryti tik kiek daugiau nei pusę visų jos gyventojų), apimančią ženklią buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalį. Siekiant užsitikrinti kitų Lietuvos žemėse gyvenusių tautų paramą Lietuvos valstybingumui, jų nariams buvo žadama plati autonomija ir laiduojama teisių apsauga, pirmaisiais nepriklausomybės metais į Lietuvos Vyriausybę įėjo Žydų reikalų ir Gudų reikalų ministrai (be portfelio). Tačiau po to, kai prie Lietuvos nepavyko prijungti buvusių Suvalkų ir Gardino gubernijų žemių, o tarptautinė bendruomenė formaliai pripažino Vilniaus krašto prijungimą prie Lenkijos, tautinės mažumos Lietuvos valstybėje neteko savo politinės reikšmės, o Lietuva nuo tol buvo kuriama kaip grynai tautinė lietuvių valstybė.

Po Pirmojo pasaulinio karo, Lietuva, siekdama tarptautinio pripažinimo, kaip ir kitos naujai susikūrusios Vidurio, Pietų ir Rytų Europos valstybės, prisiėmė atitinkamus įsipareigojimus dėl tautinių mažumų apsaugos (1919 m. rugpjūčio 5 d. Paryžiuje buvo paskelbta deklaracija dėl Lietuvos Vyriausybės politikos žydų atžvilgiu principų, o 1922 m. gegužės 12 d. Ženevoje – Deklaracija dėl tautinių mažumų apsaugos Lietuvoje). 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip ir 1928 m. Konstitucija, turėjo atskirą skyrių, skirtą tautinių mažumų teisėms, kurį sudarė du straipsniai. Toks teisinis reguliavimas pagrindiniame šalies įstatyme iš esmės netenkino Lietuvos tautinių mažumų, nes jų teisių katalogas ir apimtis buvo gerokai siauresni nei tai buvo numatyta Lietuvos tarptautiniuose įsipareigojimuose dėl tautinių mažumų apsaugos ar pradiname, visuomenei pateiktame svarstyti 1922 m. Konstitucijos projekte. Svarstant Konstitucijos projektą krikščionių demokratų dominuojamame Steigiamajame seime, iš projekto dingo dauguma tautinių mažumų teises įtvirtinančių straipsnių. 1938 m. Konstitucijoje, priimtoje Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, jau nė žodžiu nebeužsimenama apie tautinės mažumas ir jų teises.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvos tautinės mažumos naudojami specialiu teisiniu statusu: iki 1923-1924 m. ne tik verslo įmonių, bet ir Lietuvos miestų ir miestelių gatvių pavadinimai buvo rašomi lietuvių ir jidiš (kai kur – ir lenkų) kalbomis. Tautinių mažumų nariai taip pat galėjo nevalstybine kalba (paprastai rusų) žodžiu ir raštu kreiptis į valdžios įstaigas, laisvai plėtoti savo tautinį švietimą. Vėliau visose viešo gyvenimo srityse buvo nuosekliai įgyvendinamas valstybinės lietuvių kalbos principas, nepaisant Lietuvos tarptautiniuose įsipareigojimuose deklaruojamos tautinių mažumų teisės laisvai naudoti savo kalbą viešame gyvenime ir santykiuose su valdžios institucijomis.

Iki trečiojo dešimtmečio vidurio Lietuvoje gyvavo tautinė personalinė žydų autonomija. Žydų bendruomenės iš savo narių rinko mokesčius, kurie buvo panaudojami visų pirma neturtinų žydų šalpai ir tautiniam švietimui. Kita vertus, tautinės žydų mokyklos, pats svarbiausias tautinės kultūrinės žydų autonomijos žymuo, buvo ženkliai dalimi finansuojamos iš Lietuvos valstybės biudžeto. Lietuvos žydai Lietuvoje galėjo gauti pilną išsilavinimą, nuo vaikų darželių iki gimnazijų.

Lietuvos žydų politinėje terpėje dominavo sionizmas, iš jokios kitos valstybės toks didelis žydų nuosimtis nevyko į Palestiną kaip iš Lietuvos. Viena vertus, Lietuvos valdžia pati skatino žydų emigraciją iš Lietuvos (tai padėjo sumažinti perteklinės darbo jėgos problemą), kita vertus, lietuvių politikams ir visuomenei nepatiko, kad žydai iš Lietuvos išveždavo nemažai pinigų, užuot juos investavę Lietuvoje.

Trečiojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje įsivyravo žydų pilietinių teisių ribojimo, iš tikrųjų diskriminavimo politika. Nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio, kai jau nebegalima buvo ignoruoti lietuvių visuomenėje sustiprėjusių antižydiškų nuotaikų (vienas aktyviausių tokių nuotaikų skleidėjas buvo Lietuvių verslininkų sąjunga) ir padažnėjusių antižydiškų išpuolių, valdžios atstovai ir oficialioji propaganda ėmė tvirtinti, jog tai tėra iš Vokietijos sklindančio antisemitizmo padarinys, o Lietuvos vidaus gyvenime prielaidų antisemitizmui nėra. Autoritarinė Lietuvos valdžia, siekdama išvengti šalies destabilizavimo neleisdavo eskaluoti antisemitinių nuotaikų – jos, slopintos beveik visą tarpukario laikotarpį, su visa jėga pasireiškė tik Antrojo pasaulinio karo metais. Apskritai, Lietuvos vidaus politika buvo paremta principine nuostata, kad negalima leisti atviro atskirų visuomenės grupių supriešinimo, tame tarpe lietuvių ir tautinių mažumų supriešinimo.

Trečiajame dešimtmetyje Lietuvoje buvo įgyvendinta plataus masto žemės reforma, turėjusi ne tik ekonominį, bet ir tautinį atspalvį. Iki Pirmojo pasaulinio karo ženkliai Lietuvos žemės dalis priklausė lenkų tautybės dvarininkams. Todėl šia reforma buvo siekiama ne tik aprūpinti žeme bežemius ir mažažemius lietuvių valstiečius, bet ir nubausti nelojalius lenkų

dvarininkus, kurie vykstant karui su Lenkija dažniausiai kovojo (tiesiogiai arba ir netiesiogiai) Lenkijos pusėje bei susilpninti per lenkų dvarininkus iš Lenkijos skleidžiamą politinę ir kultūrinę įtaką.

Tarpukario Lietuvoje tautinių mažumų teisinio statuso turinį pirmiausia lėmė valstybės interesai – teritoriniai, ekonominiai, tautiniai ir kt. Skirtingais Lietuvos valstybės raidos laikotarpiais (pirmaisiais nepriklausomybės metais ir po 1926 m. valstybės perversmo), keičiantis valstybės tarptautinei padėčiai ir interesams, keitėsi ir tautinių mažumų teisinis statusas. Tačiau faktinę tautinių mažumų padėtį tarpukario Lietuvoje lėmė ne tiek jų teisinis statusas, įtvirtintas Lietuvos tarptautiniuose įsipareigojimuose, jos konstitucijose ir įstatymuose, kiek valdžios realiai vykdoma tautinė politika, dažniausiai paremta ne įstatymine, o administracine praktika.

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvos valdžia siekė lietuviams sudaryti lygias su kitomis Lietuvoje gyvenusiomis tautinėmis grupėmis socialines ir ekonomines galimybes bei atitaisyti istoriškai susiformavusį socialinių ir ekonominių pozicijų neatitikimą. Todėl lietuvių vaidmuo krašto ekonomikoje, visų pirma neagriniame ekonomikos sektoriuje, neišvengiamai didėjo, nustelbdamas dominuojantį kitų tautybių, pirmiausiai žydų bei kiek mažiau lenkų ir vokiečių, vaidmenį. Panaši tendencija atsispindėjo ir švietimo sistemoje. Lietuvos valdžia, visomis priemonėmis siekė riboti lietuvių mokinių mokslą tautinių mažumų mokyklose (visų pirma lenkų mokyklose) bei skatinti tautinėms mažumoms priklausančių vaikų mokymąsi lietuvių mokyklose. Palaipsniui imtos riboti tautinių mažumų studentų galimybes studijuoti aukštosiose šalies mokyklose, ypač prestižinių specialybių atveju.

Nepaisant laipsniškai blogėjančios tautinių mažumų faktinės padėties, tarpukario Lietuvoje, skirtingai nei kai kuriose kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse, nebuvo išleistas nė vienas įstatymas, tiesiogiai ribojantis tautinių mažumų teises. Oficiali valdžia Lietuvai pavojingomis tautinėmis mažumomis laikė tik lenkus ir vokiečius. Lenkija buvo užgrobusi Vilniaus kraštą, pirmaisiais nepriklausomybės metais lenkų dvarininkams priklausė ženkliai Lietuvos žemės dalis, be to, buvo baiminasi lenkų kalbos ir kultūros poveikio lietuvių tautiniam identitetui (ypač pirmaisiais nepriklausomybės metais), o Vokietija, prisidengdama savo tautiečių interesų apsauga, reiškė pretenzijas į Klaipėdos kraštą ir bėgant metams vis aktyviau kišosi į šio krašto vidaus gyvenimą. Todėl tarpukario Lietuvoje buvo dirbtinai mažinamas vokiečių ir lenkų oficialus skaičius, buvo varžoma jų kultūrinė ir švietimo veikla, ypač mokyklos. Tuo tarpu žydai, neturėję užtarėjo kaimyninės valstybės asmenyje, nesikėsinę į valstybės teritoriją ar lietuvių tautiškumą, buvo lojaliausia Lietuvos tautinė mažuma. Stiprėjantis lietuvių nacionalizmas, Lietuvai nepaprastai sunkūs 1929-1933 m. pasaulinės krizės padariniai,

lietuvių kaimiečių veržimasis į miestus ir nežemdirbines ūkio šakas bei tuo pagrindu labai sustiprėjusi ekonominė konkurencija, taip pat iš hitlerinės Vokietijos sklidusi antisemitinė propaganda neišvengiamai skatino lietuvių priešiško žydams stiprėjimą. Tačiau autoritarinėje valstybėje žydams (ir kitoms tautinėms mažumoms) kylančias tiesiogines grėsmes iš dalies švelnino principinga Respublikos Prezidento A. Smetonos asmeninė pozicija. Respublikos Prezidentas visomis priemonėmis stengėsi neleisti kurstyti vienos visuomenės dalies prieš kitą – tai galiojo ir tautinių mažumų atveju.

Tyrimo šaltiniai

Analizuojant tautinių mažumų teisinį statusą tarpukario Lietuvoje remiamasi Lietuvos Respublikos teisės šaltiniais: Lietuvos Vyriausybės deklaracijomis dėl tautinių mažumų apsaugos, Lietuvos Respublikos nuolatinėmis konstitucijomis, tarptautinėmis sutartimis, įstatymais ir valstybės valdymo institucijų teisės aktais, tiesiogiai arba netiesiogiai įtakojusiais Lietuvos tautinių mažumų teisinį statusą.

Disertacijoje taip pat remiamasi teisės mokslininkų ir istorikų darbais, kuriuose įvairiais aspektais analizuojama tautinių mažumų teisių apsaugos problematika bei atskirų tautinių mažumų istorija ir jų teisių apsaugos raida Lietuvoje. Analizuojant faktinę tautinių mažumų padėtį, tiriama ir tarpukario Lietuvos periodinė spauda.

Tyrimo metodai

Tiriant teisinį tautinių mažumų statusą Lietuvos Respublikoje 1918-1940 metais buvo taikomi įvairūs tyrimo metodai: istorinis, loginis-analitinis, sisteminės analizės, lyginamasis ir kt. Be minėtų pagrindinių tyrimo metodų buvo taikytas chronologinis, aprašomasis ir kt. pagalbiniai tyrimo metodai.

Rašant disertaciją bei formuluojant ir pagrindžiant išvadas, buvo kompleksiskai taikomi visi nurodyti tyrimo metodai, nes tik tai įgalina atlikti išsamią ir visapusišką tautinių mažumų teisinio statuso ir jų faktinės padėties Lietuvos Respublikos 1918-1940 metais analizę.

Darbo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė

Šis darbas – vienas pirmųjų Lietuvoje bandymų išsamiai ištirti teisinį tautinių mažumų statusą Lietuvos Respublikoje 1918-1940 metais, atskleisti kaip tautinių mažumų teisinė ir faktinė padėtis keitėsi įvairiais Lietuvos valstybės raidos laikotarpiais (pirmaisiais nepriklausomybės metais ir po 1926 m.), nustatyti ryšį tarp įvairių istorinių aplinkybių

(politinių, ideologinių, ekonominių ir socialinių) bei teisinio reguliavimo ir faktinės valstybės politikos tautinių mažumų atžvilgiu pokyčių.

Rašydamas šį darbą autorius nekėlė sau tikslo atrasti ir į „mokslinę apyvartą“ išleisti naujus, iki šiol neištirtus teisės aktus (pavyzdžiui, įvairių valdymo įstaigų poįstatyminius aktus), įtakojučius tautinių mažumų teisinę padėtį. Sąmoningai buvo remiamasi gerai žinomais ir ištirtais šaltiniais bei faktais, tačiau norėta sudėlioti juos chronologine tvarka bei susieti šiuos šaltinius ir faktus su faktine tautinių mažumų padėtimi, o taip pat parodyti, kad tarpukario Lietuvoje, ypač po 1926 m., valdžioje įsitvirtinus autoritariniam tautininkų režimui, lemiamą įtaką tautinių mažumų gyvenimui turėjo ne teisės aktai, o faktinė valdžios politika tautinių mažumų atžvilgiu. Kitaip tariant, buvo siekiama atskleisti teisės ir politikos sąryšį.

Disertacijos autorius tikisi, kad šis darbas paskatins tolesnius tautinių mažumų teisinio ir faktinio statuso ne tik tarpukario Lietuvoje, bet ir sovietinėje bei nepriklausomoje Lietuvoje (po 1990 metų), tyrimus, o taip pat padės naujai (ir kiek plačiau nei pateikiama tradicinėje Lietuvos istoriografijoje) pažvelgti į kai kuriuos Lietuvos valstybingumo tapsmo ir raidos aspektus.

Disertacijos struktūra

Šį darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios-tiriamosios dalys („Tautinių mažumų tarptautinės apsaugos istorinė apžvalga“, „Nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimasis ir tautinės mažumos“, „Atskirų tautinių mažumų padėtis tarpukario Lietuvoje“) ir išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas panaudotos literatūros ir šaltinių bei autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas.

Išvados

1. Kadangi po Pirmojo pasaulinio karo naujų valstybinių sienų nepavyko nustatyti taip, kad valstybės būtų tautiškai vienalytės, kare nugalėjusios didžiosios valstybės susiaustė naujai susikūrusias valstybes bei dalį kare pralaimėjusių valstybių įsipareigojimais, susijusiais su šiose valstybėse nedominuojančių mažumų apsauga, vadinamaisiais mažumų traktatais (kai kurios valstybės, tame tarpe ir Lietuva, apsiribojo deklaracijomis dėl tautinių mažumų teisių apsaugos). Saugotinas gyventojų grupes išskiriantis faktorius, be religijos, buvo rasinis arba kalbinis kriterijus. Tautų Sąjungos suformuota gana sudėtinga tautinių mažumų apsaugos sistema ilgainiui pasirodė esą neefektyvi ir skatinanti konfliktus. Tarptautiniai įsipareigojimai, susiję su tautinių mažumų apsauga, saistė tik kai kurias daugiatautes valstybes, o pats kontrolės mechanizmas galėjo būti (ir dažnai buvo) naudojamas siekiant įsikišti į tam tikrų valstybių vidaus reikalus.

2. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Lietuvoje gyvenančių didžiausių tautinių mažumų – lenkų, žydų ir gudų – politikai turėjo kitokias nei lietuviai buvusios LDK žemių politinės ateities vizijas, todėl iš pradžių nesutiko bendradarbiauti su lietuvių tautinių veikėjų sukurta Lietuvos Taryba. Siekiant užsitikrinti kitų Lietuvos žemėse gyvenusių tautų paramą Lietuvos valstybingumui, jų nariams buvo žadama plati autonomija ir laidojama teisių apsauga. Pasikeitus politinei situacijai, į Lietuvos Tarybos sudėtį įėjo žydų ir gudų atstovai. Lietuva, siekdama tarptautinio pripažinimo, kaip ir kitos naujai susikūrusios Vidurio, Pietų ir Rytų Europos valstybės, prisiėmė atitinkamus išpareigojimus dėl tautinių mažumų apsaugos. Be to, pirmaisiais nepriklausomybės metais į Lietuvos Vyriausybę įėjo Žydų reikalų ir Gudų reikalų ministrai (be portfelio). Visa tai turėjo sustiprinti jaunos Lietuvos valstybės tarptautinį prestižą ir užtikrinti tautinių mažumų paramą Lietuvos valstybingumui.

3. Pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvos tautinės mažumos naudojosi specialiu teisiniu statusu: iki 1923-1924 m. ne tik verslo įmonių, bet ir Lietuvos miestų ir miestelių gatvių pavadinimai buvo rašomi lietuvių ir jidiš (kai kur – ir lenkų) kalbomis. Tautinių mažumų nariai taip pat galėjo nevalstybine kalba (paprastai rusų) žodžiu ir raštu kreiptis į valdžios įstaigas, laisvai plėtoti savo tautinį švietimą. Tačiau trečiojo dešimtmečio viduryje visose gyvenimo srityse buvo nuosekliai įgyvendinamas valstybinės lietuvių kalbos principas, nepaisant Lietuvos tarptautiniuose išpareigojimuose deklaruojamos tautinių mažumų teisės naudoti savo kalbą laisvai viešame gyvenime ir santykiuose su valdžios institucijomis. Kurį laiką Lietuvoje gyvavo ir žydų tautinė personalinė savivalda, kuri buvo faktiškai likviduota 1925 m., valdžioje įsitvirtinus dešiniuosiems jėgoms.

Žydai, kurių tarpe buvo daug inteligentų, buvo skaitlingiausia, ekonomiškai stipriausia ir geriausiai organizuota tautinė mažuma. Nepaisant autonomijos panaikinimo ir tam tikrų antisemitizmo, visų pirma ekonominio, apraiškų lietuvių visuomenėje, žydai tarpukario Lietuvoje buvo lojaliausia tautinė mažuma, nekelianti, skirtingai nei kai kurios kitos tautinės mažumos, jokių problemų dėl valstybės suverenumo ar integralumo. Daug sudėtingesni buvo lietuvių ir lenkų santykiai, kuriuos aštrino Lenkijos užimto Vilniaus krašto problema ir dar labiau pablogino žemės reforma, po kurios dauguma lenkų dvarininkų neteko žymios savo turimos žemės dalies. Tarpukario Lietuvoje lenkų tautinė mažuma, ypač pirmaisiais nepriklausomybės metais, buvo vertinama kaip realus pavojus nepriklausomos Lietuvos egzistavimui. Sudėtingi santykiai buvo ir su vokiečiais, nuo seno gyvenusiais Klaipėdos krašte. Vokietija *de facto* niekada nepripažino Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai 1923 m. ir ten gyvenančius vokiečius naudojo kaip savo revizionistinės ir revanšistinės politikos įrankį.

Didesnis tarpusavio supratimas ir socialiniai ryšiai siejo lietuvius su kitomis tautinėmis mažumomis – gudais, rusais, latviais, totoriais ir karaimais.

Nepaisant įvairių sunkumų tarpusavio santykiuose, pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje suklestėjo tautinių mažumų, visų pirma žydų, švietimo sistema. Lietuvoje tautinės mažumos per visą tarpukario laikotarpį turėjo pradžines ir vidurines mokyklas su dėstomąja gimtąja kalba, kurias visiškai išlaikė arba iš dalies rėmė valstybė. Būtent galimybė turėti savo tautinį švietimą ir savo spaudą buvo svarbiausias tautinių mažumų statuso elementas. Kita vertus, tautinių mažumų mokyklų ir jas lankančių moksleivių skaičius palaipsniui mažėjo – tai iš dalies lėmė Lietuvos valdžios siekis įvairiomis priemonėmis riboti lietuvių vaikų mokymąsi tautinių mažumų mokyklose bei skatinti tautinių mažumų vaikų mokymąsi lietuvių mokyklose.

4. Keičiantis Lietuvos politinei situacijai, keitėsi ir Lietuvos tautinių mažumų teisinė padėtis. Pirmaisiais pokario metais, iki galo dar nesusiformavus Lietuvos valstybei ir nenusistovėjus jos sienoms, lietuvių politikai Lietuvos valstybę projektavo kaip didelę, *de facto* daugiatautę valstybę (lietuviai turėjo sudaryti tik kiek daugiau nei pusę visų jos gyventojų), apimančią ženkliai buvusios LDK dalį, todėl tautinių mažumų parama kuriant tokią Lietuvos valstybę lietuviams buvo būtina. Tačiau po to, kai prie Lietuvos nepavyko prijungti buvusių Suvalkų ir Gardino gubernijų žemių, o tarptautinė bendruomenė 1923 m. formaliai pripažino Vilniaus krašto prijungimą prie Lenkijos, tautinės mažumos Lietuvos valstybėje neteko savo politinės reikšmės, o Lietuva nuo tol buvo kuriama kaip grynai tautinė lietuvių valstybė, kurioje pamažu nebeliko vietos plačioms tautinių mažumų teisėms, žadėtoms įvairiose deklaracijose.

5. Lietuvoje, kitaip nei kai kuriose kitose Europos šalyse, per visus tarpukario metus nebuvo priimtas nei vienas įstatymas, tiesiogiai diskriminuojantis tautines mažumas, o nuolatinėse Lietuvos konstitucijose iki pat 1938 m. buvo atskiras skirsnis, skirtas tautinių mažumų teisėms. Be to, Lietuvos valstybė (kaip viena iš nedaugelio Europos valstybių) iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios pagal išgales rėmė tautinių mažumų švietimą ir dvasininkiją.

**LIST OF ACADEMIC PUBLICATIONS RELATED TO THE SUBJECT
OF THE DOCTORAL DISSERTATION**

1. E. Mažul, *The evolution of the protection of national minorities in the interwar Lithuania* // Teisė, 2006. Vol. 61. P. 83-99.
2. E. Mažul, *The protection of national minorities as an example of positive discrimination* // Teisė, 2008. Vol. 67. P. 105-125.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. E. Mažul, *Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida* // Teisė, 2006. T. 61. P. 83-99.
2. E. Mažul, *Tautinių mažumų apsauga kaip pozityviosios diskriminacijos pavyzdys* // Teisė, 2008. T. 67. P. 105-125.

Eduard Mažul graduated from the Faculty of Law of Vilnius University in 2001 with Master's degree in Law. In 2003 he graduated from Centre for East European Studies of Warsaw University with Master's degree in Culturology. Eduard Mažul was a doctoral student of the Faculty of Law of Vilnius University in 2004-2008. He worked at the Lithuanian Ministry of Foreign Affairs in 2004-2005 and at the Office of Government of Lithuania (at the Foreign Policy unit) in 2005-2009. Currently he is again employed at the Lithuanian Ministry of Foreign Affairs. His research interests include human rights, particularly the rights of national minorities and history of Central and Eastern Europe.

Eduard Mažul 2001 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, įgydamas teisės mokslų magistro diplomą. 2003 m. jis baigė Varšuvos universiteto Rytų Europos Studijų centrą ir gavo kultūrologijos magistro diplomą. 2004-2008 m. Eduard Mažul studijavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantūroje. 2004-2005 m. jis dirbo Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijoje, 2005-2009 – Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijoje (Užsienio politikos skyriuje). Šiuo metu Eduard Mažul vėl dirba Užsienio reikalų ministerijoje. Jo moksliniai interesai yra žmogaus teisės, ypač tautinių mažumų teisės, o taip pat Vidurio ir Rytų Europos regiono istorija.